

Gevolgen van de ophokplicht voor de biologische pluimveehouderij

Joop van der Werf, Maaïke Wolthuis-Fillerup en Aize Kijlstra
Animal Sciences Group - Wageningen UR
Oktober 2005

Uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van LNV in het kader van het Programma 434 "Dierenwelzijn" en met dank aan alle deelnemende biologische legpluimveehouders.

Samenvatting

In verband met de dreiging van overdracht van vogelpest via trekvogels, is op 22 augustus 2005 een ophokplicht voor commercieel gehouden pluimvee ingesteld. De Animal Sciences Group van Wageningen UR heeft kort na het instellen van de ophokplicht een onderzoek uitgevoerd naar de gevolgen hiervan op het welzijn van biologische legkippen. Tevens zijn de gevolgen van de ophokplicht op de bedrijfsvoering en inkomen van de pluimveehouder onderzocht.

In totaal zijn 132 bij de Stichting SKAL gecertificeerde biologische legpluimveebedrijven via een enquête benaderd, waarvan 107 bereid waren om deel te nemen (81% respons). Een groot aantal van de geënquêteerde bedrijven (22) heeft géén gehoor gegeven aan de ophokplicht aangezien ze zich rekenden tot de hobbydierhouders, ondanks dat hun pluimvee als biologisch gecertificeerd stond. Deze bedrijven hadden allen minder dan 350 legkippen, hetgeen de grens is waarvoor het bij wet vastgestelde legkippenbesluit van kracht is, waarmee indirect de scheiding tussen hobbymatig en commercieel aangegeven is. Voor vier bedrijven was de ophokplicht aanleiding om te stoppen met hun biologische legpluimveetak. Bij 62% van de bedrijven gaf de pluimveehouder aan dat het algehele welzijnsniveau voor de dieren verslechterd was ten opzichte van de situatie voor de ophokplicht, terwijl 38% aangaf dat de situatie door de ophokplicht niet veranderd was. Hoewel veel bedrijven aangaven dat diverse welzijnsaspecten voor hun leghennen na het instellen van de ophokplicht verslechterd waren, werden op enkele bedrijven na, géén onoverkomelijke knelpunten gesignaleerd. Dit wordt vooral toegeschreven aan de extra maatregelen die pluimveehouders hadden genomen ter afleiding van de binnen gehouden dieren maar ook aan de inrichting van de binnenruimte voor de kippen. Afleiding werd vooral aangeboden door het geven van extra stro en het regelmatig instrooien van graan of ruwvoer. Door het binnen houden van de kippen kregen veel pluimveehouders te kampen met een toename van stof in de stal.

Om de welzijnsaspecten van de ophokplicht te verzachten heeft LNV de pluimveehouders een alternatief geboden door het toestaan van afschermdes constructies waardoor de dieren in beperkte mate naar buiten kunnen komen, doch waardoor contact met wilde vogels of hun uitwerpselen voorkomen werd. Van de geënquêteerde pluimveehouders heeft slechts een enkeling hier gebruik van gemaakt.

Naast de welzijnsaspecten zijn bedrijven ondervraagd omtrent de bedrijfseconomische gevolgen van de ophokplicht. Aanpassingen aan stallen of het overdekken van de uitloop is nauwelijks gedaan en is voor slechts een enkeling een extra kostenpost geworden. De aankoop van extra strooisel en extra arbeidsinzet werden wel als extra onkostenposten gezien doch nog niet exact in kaart gebracht. Over het algemeen had de ophokplicht geen invloed op het legpercentage of eikwaliteit. Wel vond men de eikleur na het ophokken egalier, wat mogelijk door het minder gevarieerde voedselaanbod veroorzaakt werd. Veel bedrijven gaven aan, dat door de media-aandacht rond het ophokken het imago van het biologische ei een ernstige deuk heeft opgelopen, wat de afzet en toekomstige groei van de sector ernstig kan benadelen.

Omdat het onderzoek pas gestart werd na de instelling van de ophokplicht, was een objectieve vergelijking van de welzijnscore voor en na het ophokken niet mogelijk en is gekozen voor een enquête onder alle biologische legpluimveehouders in Nederland. Bij de uitkomsten moet er dus rekening mee gehouden worden dat het een subjectief beeld is, waarbij de resultaten zich vooral toespitsen op de grotere bedrijven, aangezien de kleine bedrijven veelal niet aan de ophokplicht hebben meegedaan.

Inhoud

Samenvatting	1
1 Inleiding	3
1.1 Doel van het onderzoek	3
1.2 De biologische legpluimveesector anno 2005	3
1.3 Uitloop	4
1.4 Waar ligt de grens tussen bedrijfsmatig en hobbymatig?	4
2 Enquête en deelname	5
3 Resultaten	5
3.1 Bruikbaarheid van vragenlijsten	5
3.2 Participatie ophokplicht	6
3.3 Aanpassingen huisvesting	7
3.4 Aanpassingen dagelijkse verzorging	9
3.5 Aanpassingen strooisel	9
3.6 Veranderingen in stalklimaat en diergezondheid	10
3.6.1. Stalklimaat	10
3.6.2 Welzijn en gezondheid	11
3.7 Eiproductie en eikwaliteit	13
3.8 Bedrijfskosten	13
3.9 Afzet van eieren	14
3.10 Bedrijfsplannen	14
3.11 Ervaringen met ophokken in 2003	15
3.12 Mening over ophokmaatregel	16
4 Discussie en conclusies	17
5 Literatuur	18

1 Inleiding

In verband met het oprukken van Aviaire Influenza uitbraken vanuit Azië richting Europa en de nadering van de vogeltrek heeft de Nederlandse regering eind augustus besloten tot een ophokplicht voor commercieel gehouden pluimvee. Op 22 augustus 2005 werd de tijdelijke regeling ter wering van Aviaire Influenza van kracht. De regeling hield in dat pluimveehouders aanpassingen in hun bedrijfsvoering moesten maken waardoor contact met andere vogels of hun uitwerpselen onmogelijk werd (ophokken of overdekte uitloop). Bij het opstellen van de regelgeving werd een afweging gemaakt tussen enerzijds de veterinaire en volksgezondheid risico's, en de belangen van dierenwelzijn en economische aspecten anderzijds. De genoemde risico's zijn moeilijk in te schatten, maar de effecten op dierenwelzijn en bedrijfseconomische aspecten lenen zich wel voor bestudering en zijn derhalve het onderwerp geweest van een project dat door de Animal Sciences Group van Wageningen UR is uitgevoerd.

1.1 Doel van het onderzoek

Doelstelling van het project was:

- a) het in kaart brengen van de gevolgen van de ophokplicht op het welzijn van leghennen (verenpikken, kannibalisme, uitval), die tot dan toe gewend waren aan de mogelijkheid tot uitloop.
- b) Gevolgen van de ophokplicht voor de bedrijfsvoering en inkomen van de pluimveehouder.

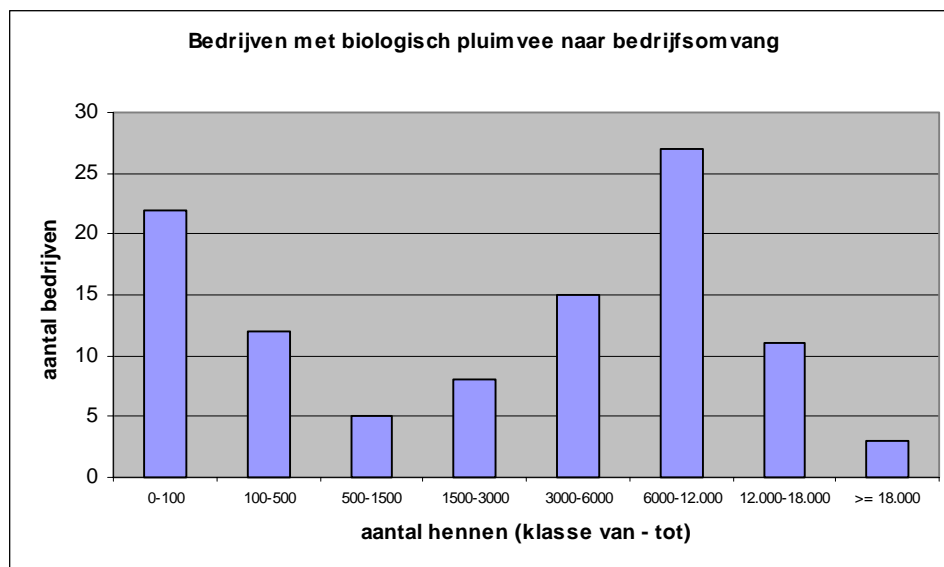
Het project heeft zich beperkt tot de biologische houderij aangezien in deze sector i.t.t. bijvoorbeeld de Freiland sector het snavelkappen verboden is en dit vooral ten aanzien van verenpikken tot grotere consequenties voor het dierenwelzijn zou kunnen leiden. Verder is het vooral de biologische sector die de grootste economische gevolgen zou ondervinden indien de geproduceerde eieren zouden devalueren van "biologisch" naar "scharrel".

Hoewel de oorspronkelijke ophokplicht sinds eind september in Nederland versoepeld is, zijn de effecten van de ophokplicht voor dieren die tot dan toe gewend waren om buiten te lopen nog steeds actueel. Aangezien het onderzoek gestart is nadat de ophokplicht was ingegaan was het niet mogelijk om via bedrijfsbezoeken de situatie voor en na de invoering te bestuderen. Er is daarom gekozen voor een subjectieve benadering van de effecten van de ophokplicht door alle Nederlandse biologische legpluimveehouders via een telefonische enquête te benaderen. Bij de interpretatie van de onderzoeksresultaten moet dit dan ook vanuit dit licht worden gezien.

1.2 De biologische legpluimveesector anno 2005

Begin 2005 telde Nederland ongeveer 550.000 biologische leghennen, die op zo'n 140 biologische bedrijven gehuisvest werden (Van der Werf en Kijlstra, 2005). In 2004 bedroeg de productie van biologische eieren 1,3 % van het totale aantal in Nederland gelegde eieren. Het merendeel van de biologische eieren wordt naar Duitsland geëxporteerd.

Er is een duidelijke tweedeling in de bedrijfsgrootte, waarbij opvalt dat er een groot aantal bedrijven minder dan 100 kippen heeft terwijl er een tweede groep bedrijven is met duizenden dieren (figuur 1). De bedrijven met een gering aantal kippen houden de kippen vaak als nevenactiviteit, waarbij het houden van biologisch pluimvee bijdraagt aan het "biologische" imago van het bedrijf. Aanvullende eisen van SKAL voor het pluimvee zijn vaak goed in te passen in de biologische bedrijfsvoering en de financiële bijdrage aan SKAL voor het pluimvee bedraagt slechts enkele eurocenten per leggen per jaar.

Figuur 1. Samenstelling biologische legpluimveesector 2005.

Biologische kippen moeten de beschikking hebben over een binnenruimte (maximaal 6 hennen/m²) en gedurende één derde deel van hun leven over een vrije uitloop van 4 m²/hen. De maximale koppelgrootte is 3000 leghennen, hetgeen resulteert in een binnenhok van minstens 500 m². Naast deze ruimere huisvesting ten opzichte van de reguliere sector krijgen de leghennen biologisch voer (geen bestrijdingsmiddelen, geen kunstmest, geen toegevoegde geneesmiddelen), worden beperkt blootgesteld aan reguliere diergeneesmiddelen en worden de snavels niet gekapt. De basisventilatie en -verlichting moeten van natuurlijke vorm zijn, maar mogen worden ondersteund met mechanische ventilatie en kunstlicht. Verder zijn er o.a. verplichtingen op het gebied van ruwvoer, legnesten, zitstokken en strooiselruimte.

1.3 Uitloop

Het gebruik van de uitloop is volgens de biologische regelgeving van de EU vastgesteld op één derde deel van het leven van de leghen. Binnen de EU wordt deze regel op verschillende manieren geïnterpreteerd. In Finland bijvoorbeeld wordt het uitgelegd als het aanbieden van uitloop gedurende één derde deel van het jaar, aangezien de weersomstandigheden er dusdanig zijn dat de leghennen in de winter niet buiten komen. In Nederland wordt het uitgelegd als 8 uur per dag. De grote bedrijven in Nederland hebben vaak afsluitbare openingen in de hokken die pas in de loop van de ochtend open gedaan worden. Bij de bedrijven met kleine koppels zijn de openingen vaak permanent open en kunnen de leghennen van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat buiten scharrelen. Er is reeds veel onderzoek gedaan naar het gebruik van de uitloop door leghennen. Naast de inrichting van de uitloop (bomen, struiken en beschutting tegen roofvogels) blijkt de grootte van het koppel een belangrijke factor in het gebruik van de uitloop te zijn. Uit nauwkeurige wetenschappelijke analyses van de gemiddelde tijd die kippen over de dag gebruik maken van de uitloop, blijkt dat bij kleine koppels (minder dan 500 leghennen) tussen de 60 en 70 procent van de dieren gebruik maken van de uitloop, terwijl bij grotere koppels (meer dan 1500 leghennen) ongeveer 10 % van de kippen buiten is (Bubier et al 1998, Zeltner et al, 2003, Elbe et al, 2005).

1.4 Waar ligt de grens tussen bedrijfsmatig en hobbymatig?

In de tijdelijke regelgeving van 22 augustus 2005 werd een onderscheid gemaakt tussen bedrijfsmatig en hobbymatig gehouden pluimvee. Een exacte definitie hiervan werd in de regelgeving niet nader beschreven en heeft binnen de biologische pluimveehouderij voor verwarring gezorgd. Leidend in deze is natuurlijk het bij wet vastgestelde legkippenbesluit, dat pas geldt voor bedrijven die meer dan 350 legkippen hebben,

hetgeen geïnterpreteerd kan worden dat bedrijven met minder dan 350 legkippen niet op bedrijfsmatige wijze pluimvee houden. Zoals eerder al aangegeven, is het houden van pluimvee voor een aantal biologische bedrijven een nevenactiviteit, waarbij de leghennen niet gehouden worden met winstoogmerk maar wel bijdragen aan het “biologische” imago van het bedrijf. Aan de andere kant impliceert een registratie van het legpluimvee bij de Stichting SKAL wel een zeker bedrijfsmatig karakter van het houden van legpluimvee. Aansluiting bij SKAL is niet gebonden aan een bepaalde grootte van het koppel dieren en is dus in zekere zin strijdig met het legkippenbesluit en zorgt in dit verband voor verwarring.

2 Enquête en deelname

Adressen van gecertificeerde biologische legpluimveebedrijven werden in september 2005 verkregen via de Stichting SKAL (Certificatie Biologische Productie). In totaal werden 132 bedrijven met biologisch legpluimvee in het onderzoek betrokken middels een enquête, die bestond uit 63 vragen verdeeld in vier onderdelen, te weten:

Bedrijfssituatie

Gevolgen voor het pluimvee: gedrag, gezondheid en welzijn

Gevolgen voor bedrijfsvoering

Mening over de ophokplicht

Ter voorbereiding op de telefonische enquête werden de vragen medio september per post naar de pluimveehouders toegestuurd. Vervolgens zijn alle bedrijven in de periode tussen 20 en 30 september 2005 telefonisch benaderd.

Van de benaderde bedrijven kon bij 107 een enquête worden afgenomen, waardoor de response 81% bedroeg. Van de 25 bedrijven die niet meededen werd in 18 gevallen wel contact verkregen met het bedrijf doch had de pluimveehouder geen interesse of tijd om aan het onderzoek mee te doen. In 7 gevallen kon tijdens de enquêteperiode geen contact worden verkregen met de pluimveehouder. Uit nadere analyse van de bedrijfsgrootte van de niet deelnemende bedrijven bleek dat ze evenredig over de gehele sector verdeeld waren, waardoor verondersteld wordt dat de bedrijven die wel hebben deelgenomen een representatief beeld geven voor de hele sector.

3 Resultaten

3.1 Bruikbaarheid van vragenlijsten

Tabel 1 toont de bruikbaarheid van de vragenlijsten ter bestudering van de effecten van de ophokplicht. Op 22 bedrijven werd geen gehoor gegeven aan de ophokplicht. In alle gevallen betrof het bedrijven die vonden dat ze op hobbymatige wijze pluimvee houden. Het aantal legkippen op deze bedrijven bedroeg gemiddeld 62 (min. 10, max. 240). Het pluimvee op deze bedrijven heeft vaak onbeperkt toegang tot de uitloop of scharrelt los op het erf. Twee bedrijven met elk ca. 70 kippen hebben de kippen slechts korte tijd opgehokt gehad. Op één bedrijf was twijfel over de status (eerst commercieel, later hobbymatig) aanleiding om het pluimvee slechts één week op te hokken. In het andere geval hebben de kippen enkele weken binnen gezeten, waarna de eigenaar ze heeft los gelaten vanwege een onhoudbare situatie in het hok. Dit koppel was vrijheid van scharrelen over het erf gewend.

Vier bedrijven hebben de kippen al direct afgevoerd toen de ophokplicht bekend werd gemaakt. Twee van deze bedrijven met elk ca. 60 kippen, die zich ondanks het aantal kippen commercieel veronderstelden, hebben de kippen daadwerkelijk geslacht vanwege de ophokplicht en zijn tijdelijk gestopt. In beide gevallen vond men het niet verantwoord om de kippen voor langere tijd in de beschikbare hokken binnen te houden. De twee andere bedrijven, elk met ca. 2000 kippen, zijn definitief gestopt. Voor één bedrijf waren de ervaringen met de kippen tijdens het ophokken in 2003 zo dramatisch (o.a. 33% uitval en 33% van de

kippen aangepikt) dat de eigenaar thans voor beëindiging van de pluimveetak heeft gekozen. Voor het andere bedrijf was de ophokplicht, samen met de moeite om aan de EU-norm voor het dioxinegehalte in eieren te voldoen, reden om met het houden van leghennen te stoppen.

Op 4 bedrijven (4000 - 12.000 hennen) waren rond het van kracht worden van de ophokplicht net nieuwe koppels opgezet, of zijn er wat later nieuwe hennen op het bedrijf gekomen. Deze dieren waren bij aankomst in de laatste weken van opfok, en worden dan enige tijd binnen gehouden om aan de nieuwe stalsituatie te wennen. Deze hennen hebben na aankomst op de legbedrijven geen uitloop gekregen en waren dat op die bedrijven ook nog niet gewend.

Tabel 1. *Bruikbaarheid enquêtes ten behoeve van vergelijking situatie voor en na ophokken.*

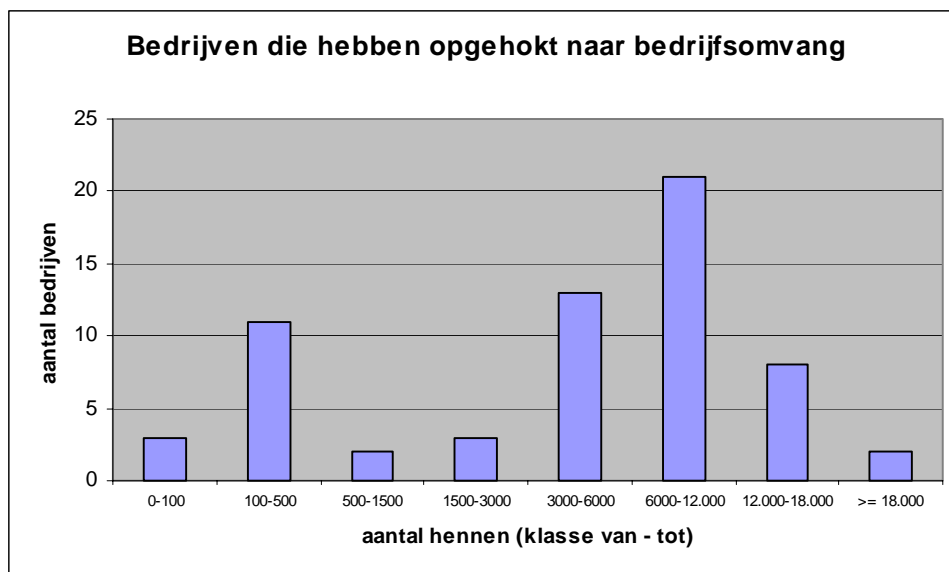
Bruikbaarheid enquêtes met respons		Aantal
Kippen hebben uitloop gehouden als voorheen	22	
Nieuw koppel opgezet, nog niet buiten geweest	4	
Kippen slechts korte tijd opgehokt gehad	2	
Kippen afgevoerd vanwege ophokplicht	4	
Vragenlijsten zonder vergelijking vóór en na ophokken		32
Bedrijf heeft nog geen biologisch pluimvee	2	
Stallen tijdelijk leeg	6	
Bedrijf was al gestopt vóór ophokplicht	4	
Vragenlijsten niet bruikbaar		12
Vragenlijsten met vergelijking vóór en na ophokken		63
Totaal aantal enquêtes met respons		107

Op 12 bedrijven bleek de bedrijfssituatie zodanig te zijn dat de vragenlijst niet relevant was. In acht gevallen betrof het bedrijven waar de stallen om uiteenlopende redenen tijdelijk leeg stonden. Vier bedrijven waren al voor de ophokplicht gestopt met biologisch pluimvee, o.a. door uittreding of bedrijfsverplaatsing, maar stonden nog wel op de SKAL-lijst.

Op 63 bedrijven waren de omstandigheden zodanig dat het voor de pluimveehouder wel mogelijk was om de situatie vóór ophokken te vergelijken met de situatie na ophokken.

3.2 Participatie ophokplicht

In figuur 2 is de bedrijfsgrootte van de 63 bedrijven aangegeven die rond 22-08-2005 het pluimvee hebben opgehokt. Ten opzichte van figuur 1, waarin de verdeling over bedrijfsgrootte van de gehele sector is beschreven, blijkt dat vooral kleine bedrijfjes zich niet verplicht voelden om aan de ophokplicht gehoor te geven.

Figuur 2. Bedrijfsomvang biologische legpluimveebedrijven die gehoor hebben gegeven aan de ophokplicht.

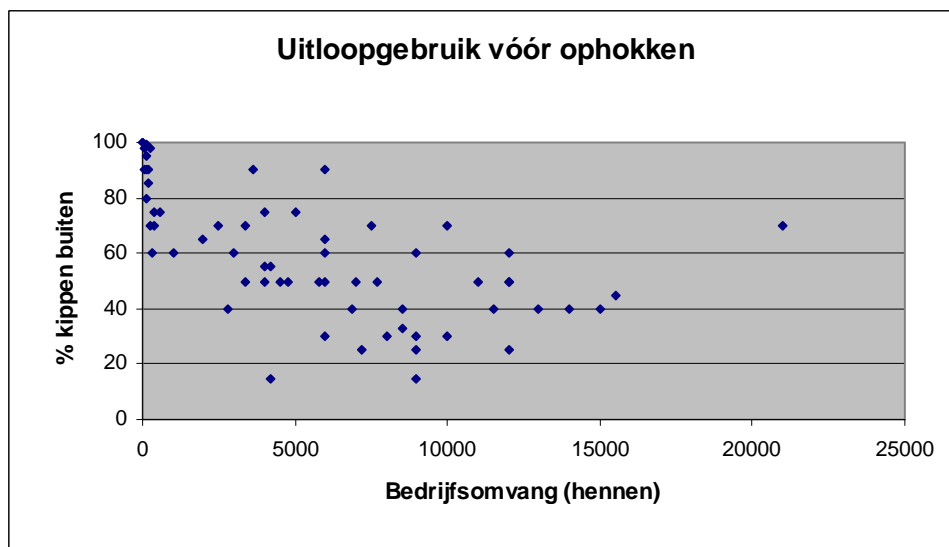
Vijf bedrijven gaven in de enquête aan dat ze hobbymatig bezig waren (aantal hennen gemiddeld 150, min. 12, max. 300), maar dat ze de kippen toch hebben opgehokt. In 2 gevallen is bekend dat dit was vanwege sommering door de AID.

Anderzijds zijn er ook 7 bedrijven die weliswaar minder dan 350 kippen houden (gem. 160 hennen, min. 35, max. 280), maar zich toch commercieel vinden en de dieren daarom hebben opgehokt. Alle andere bedrijven met meer dan 350 kippen beschouwden zichzelf als behorende tot de categorie "bedrijfsmatig".

3.3 Aanpassingen huisvesting

Op alle 63 bedrijven zijn de kippen op of rond 22-08-2005 opgehokt. In de meeste gevallen is dat gebeurd door gewoon de luiken of deuren dicht te houden.

Aan alle bedrijven is gevraagd een schatting te maken van het gebruik van de uitloop. Er zijn grote verschillen tussen de bedrijven in de mate waarin kippen volgens de pluimveehouder gebruik maakten van de uitloop (figuur 3). De schattingen liepen uiteen van 15 tot 100% en het is duidelijk dat de kippen op de grotere bedrijven meer tijd binnen besteden dan op de kleinere bedrijven.

Figuur 3. Geschat uitloopgebruik in relatie tot bedrijfsomvang.

Ook blijkt uit de figuur dat de schattingen van pluimveehouders over het gebruik van de uitloop hoger zijn dan wetenschappelijk onderzoek aangeeft (zie paragraaf 1.3).

Naast het simpel sluiten van de luiken zijn er op 16 bedrijven aanvullende huisvestingsmaatregelen getroffen (zie tabel 2). Het aanbrengen van gaas of netten voor de openingen is in de meeste gevallen gedaan om het stalklimaat frisser te houden. Het overdekken van een stuk uitloop is op verschillende manieren gebeurd, voornamelijk afhankelijk van beschikbaar materiaal zoals stevig zeildoek, windbreekgaas, netten of schaduwdoek. In alle 4 gevallen waar pas na enige tijd vergroting van de leefruimte werd gegeven (aangegeven met * in tabel 2), is dit gedaan omdat de situatie in de stal volgens de betrokkenen onhoudbaar aan het worden was. Eén bedrijf heeft na ophokken getracht een stuk van de uitloop met plastic zeil te overdekken, maar deze overkapping is al na enkele dagen gesneuveld door het weer.

Tabel 2. Aanvullende huisvestingsmaatregelen op biologische legpluimveebedrijven in het kader van de ophokplicht.

Aanvullende huisvestingsmaatregel	Aantal bedrijven
Geen aanvullende huisvestingsmaatregelen genomen	47
Gaas voor de uitloopopeningen aangebracht	5
Direct een stuk overdekte uitloop gemaakt	3
Geleidelijk opgehokt: elke dag een uur minder uitloop gegeven	1
Had al eerder een stuk overdekte uitloop gemaakt	1
Na 3 dagen ophokken een afgezet deel van open loods erbij gegeven	1*
Na 1 week ophokken een leegstaande plastic groentekas erbij gegeven m.b.v. toegangstunneltje	1*
Na 1 maand ophokken een stuk uitloop overdekt met schaduwdoek, en 60 kippen los op het erf	1*
Na 1 maand ophokken een net gespannen over deel van uitloop	1*
Stuk uitloop met plastic zeil overdekt, maar na enkele dagen kapot gewaaid	1
Beun weggehaald voor meer scharrelruimte	1
Extra verhogingen in stal aangebracht, zodat kippen tegelijk in de zon konden zitten	1
Zijkant kleed langs de wintergarten vervangen door gaas	1
Zijkant overkapte uitloop dichtgemaakt vanwege teveel drukte bij het gaas	1
Vaker de mestbanden in voliërestal laten afdraaien t.b.v. beter stalklimaat	1
Stal dichtgemaakt met fijn gaas tegen besmetting via mussen	1

De afmetingen van de uitloop komt op bedrijven met meer dan 10.000 kippen goed overeen met de Skal-norm van 4 m²/hen. Op kleinere bedrijven komt het nogal eens voor dat de uitloop ruimer is dan de norm, soms wel meer dan tien keer zo groot. Er waren 9 bedrijven waarbij de kippen vóór de ophokplicht vanaf zonsopkomst uitloop hadden. De meeste andere bedrijven lieten de kippen ruwweg tussen 08:00 en 13:00 uur naar buiten gaan, grotere bedrijven gemiddeld genomen wat later dan kleinere bedrijven. Een aantal bedrijven (8) heeft de verplichte ophokperiode aangegrepen om de uitloop opnieuw in te zaaien.

Op de meeste bedrijven wordt het aantal hennen gehouden dat volgens SKAL-norm bij de afmetingen van de stallen past (6 hennen/m²), dit onder de veronderstelling dat kippen overdag buiten kunnen zijn. Op 18 bedrijven is de staloppervlakte iets ruimer dan de norm, variërend van 5 tot 40% extra ruimte, en vooral voorkomend op de kleinere bedrijven. De hoeveelheid scharrelbodem varieert over bedrijven van 33 tot 100% van de staloppervlakte, zonder dat er verband lijkt te zijn met bedrijfsomvang. Er zijn 5 middelgrote tot grote bedrijven met een voliëresysteem. Twintig bedrijven hebben een wintergarten voor de hennen. Naast enkele bedrijven met 3000 tot 6000 hennen, zijn het toch overwegend middelgrote tot grote bedrijven (8.000 tot 15.000 hennen) die hierover beschikken. Een voliëresysteem wordt gekenmerkt door meerdere leefetages in de stal. Een wintergarten is een soort 'buitentuin' in de vorm van een overkapte aanbouw die is afgezet met gaas.

Circa de helft van de pluimveehouders (33) vindt de stallen geschikt genoeg om het pluimvee voor langere tijd in binnen te houden, en 9 bedrijven vinden de stallen daar matig geschikt voor. Vrijwel alle bedrijven met voliërestal en/of wintergarten behoren tot deze groep. Alle andere pluimveehouders (21) vinden hun stallen eigenlijk ongeschikt om het pluimvee langdurig in op te hokken.

3.4 Aanpassingen dagelijkse verzorging

Bedrijven hebben veel extra maatregelen genomen in de sfeer van de dagelijkse verzorging (tabel 3). In alle gevallen waren deze maatregelen bedoeld om de kippen bezigheid en afleiding te geven. Daarmee werd geprobeerd om onrust en ongewenst gedrag als verenpikkerij te verminderen of kannibalisme te voorkomen.

Tabel 3. Overzicht aanvullende maatregelen in de dagelijkse verzorging.

Maatregelen dagelijkse verzorging	Aantal bedrijven
Geen aanvullende maatregelen in de dagelijkse verzorging	22
Extra en/of vaker strooigraan verstrekken (tarwe, mais e.d.)	20
Extra en/of vaker ander ruwvoer geven, meer variatie in voer aanbrenge	13
Extra en/of vaker groente, groenteafval, brandnetels of takken ophangen	12
Speelgoed verstrekken en vernieuwen	7
Veel persoonlijke aandacht, aanwezigheid, toezicht, controle	4
Gedimd licht, rood licht, daglengte niet met kunstlicht verlengen	3
Extra grit of mineralen bijvoeren	2
Extra aandacht voor stalklimaat, extra ventilatie	1

Diverse bedrijven hebben niet één maatregel toegepast, maar meerdere maatregelen tegelijk. Anderzijds waren er ook 22 bedrijven die géén extra maatregelen in de dagelijkse verzorging hebben genomen. Eén pluimveehouder had goede ervaring met het uitstrooien van graan 's avonds in het donker, zodat de kippen 's ochtends vroeg direct veel te doen hebben. Overdag werd geen strooigraan gegeven omdat het wachten daarop de kippen zou frustreren. Of het avondstrooien een aantrekkende werking had op ongedierte is niet bekend, maar is wel een risico. Eén bedrijf wilde geen extra strooigraan geven om daarmee niet een probleem met grondeieren te creëren, aangezien het koppel pas aan de leg was. Soorten ruwvoer die werden gegeven waren bijvoorbeeld gras, gedroogd gras, brood, hooi, snijmais, hele graanhalmen en luzerne.

Gevraagd naar de ervaringen, bleek dat het verstrekken van extra strooigraan en/of groen- of ruwvoer inderdaad voor veel afleiding voor de kippen zorgde. Ook persoonlijk veel in de stallen aanwezig zijn, vooral in de eerste weken na ophokken, leek een effectieve maatregel te zijn. Verlichting beperken of dimmen bleek niet erg effectief, evenmin als het geven van speelgoed. Dit laatste werkte meestal slechts tijdelijk, tenzij er voortdurend nieuw speelgoed werd gegeven. Voorbeelden van speelmaterialen die werden genoemd zijn: poppen, rode houtjes, divers kinderspeelgoed, tonnetjes, rode stenen, flessen met rode vloeistof, flessen water aan touw en rode drinkcupjes.

3.5 Aanpassingen strooisel

In tegenstelling tot de reguliere legpluimveesector moet in de biologische houderij minimaal 1/3 deel van de binnenruimte bedekt zijn met strooisel. Veel bedrijven hebben na het ophokken meer strooisel gegeven (tabel 4). Enerzijds werd dit gedaan om de kippen meer afleiding en bezigheid te geven, anderzijds om het strooisel en daarmee het leefklimaat in orde te houden.

Bedrijven die meer stro gaven, deden dit in zeer uiteenlopende mate. Soms werd een beetje meer stro gegeven, terwijl op andere bedrijven heel veel extra stro werd gegeven. Hele balen stro werden gegeven omdat kippen dan langer bezig zijn om het stro uit elkaar te krabben. Ook waren er 17 bedrijven die hun strooiselbeleid niet hebben aangepast.

Tabel 4. *Overzicht aanvullende maatregelen met het strooisel.*

Maatregelen strooiselgebruik	Aantal bedrijven
Geen aanvullende maatregelen met het strooisel	17
Meer stro geven	20
Hele balen stro in het hok geven	11
Begonnen met stro te gebruiken	3
Meer zaagsel geven	2
Vaker strooisel bijstrooien	2
Begonnen met zand te gebruiken	1

De combinatie van een dikke strooisellaag en veel strooigraan zorgde er volgens pluimveehouders in het algemeen voor dat kippen langdurig met scharrelen en het zoeken naar graan bezig waren. Slechts 12 bedrijven hebben nóch in de dagelijkse verzorging nóch in het strooiselgebruik wijzigingen aangebracht.

3.6 Veranderingen in stalklimaat en diergezondheid

Aan pluimveehouders werd in de enquête gevraagd om de diverse aspecten van stalklimaat, dierenwelzijn, eikwaliteit, en bedrijfskosten te vergelijken met de situatie vóór ophokken. Hierbij is het van belang te realiseren dat de informatie of cijfers niet uitsluitend het effect van ophokken weergeven, maar dat daarin ook het resultaat tot uiting komt van de extra inspanningen en maatregelen die pluimveehouders juist hebben genomen om problemen door ophokken te voorkomen. Ter illustratie was er een bedrijf met grote problemen gedurende de eerste 3 dagen na ophokken (waarbij 20 van de 200 kippen uitvielen door kannibalisme), maar waar later tijdens de enquête alles onder controle was dankzij het vergroten van de leefruimte (loods) en het geven van veel strooigraan.

3.6.1. Stalklimaat

In eerste instantie werd gevraagd of de situatie na ophokken verbeterd, verslechterd of onveranderd was. Tabel 5 geeft daarvan de resultaten voor diverse aspecten van stalklimaat.

Tabel 5. *Veranderingen in situatie voor stalklimaat door ophokken.*

Aspecten van stalklimaat	Aantal bedrijven		
	Situatie verbeterd	Situatie onveranderd	Situatie verslechterd
Stof in de stal	0	38	25
Frisse lucht	0	50	13
Temperatuur	0	50	13
Schoon strooisel	1	53	9
Droog strooisel	3	53	7
Algehele hygiëne in de stal	1	55	7
Verlichting	0	58	5
Ongedierde in stal	3	58	2

Bij 25 van de 63 bedrijven (40%) werd gemeld dat er meer stof was in de stal. Twintig procent van de bedrijven had problemen met frisse lucht en ook 20 % gaf aan dat er problemen met de temperatuur waren. Vervolgens is aan de pluimveehouders die aangaven dat de situatie op bepaalde aspecten was verslechterd, gevraagd om hiervoor een rapportcijfer te geven (tabel 6).

Tabel 6. Gemiddelde scores voor stalklimaat door bedrijven waar de situatie verslechterd was.

Aspecten van stalklimaat	Gemiddelde waardering (rapportcijfer)	
	Voor ophokken	Na ophokken
Stof in de stal	8.1	5.4
Frisse lucht	8.4	5.5
Temperatuur	8.5	5.6
Schoon strooisel	8.1	6.2
Droog strooisel	7.9	6.6
Algehele hygiëne in de stal	7.3	5.4
Verlichting	8.2	5.4
Ongedierte in stal	7.2	7.2
Gemiddelde score stalklimaat	8.0	5.9

Op de 25 bedrijven waar de stof situatie was verslechterd scoorden er 11 een rapportcijfer "onvoldoende" na ophokken. De toename in stof houdt verband met het meer binnen zijn van de kippen waardoor er ook meer binnen wordt gescharreld, en het toegenomen gebruik van stro of ander strooisel in de stallen. In mindere mate was er een probleem met frisse lucht en staltemperatuur; voor beide aspecten speelde dit op 13 bedrijven een rol. Deze problemen met ventilatie lijken verband te houden met het uitzonderlijk mooie najaarsweer in september, waardoor het in een aantal stallen met opgehokte dieren te warm werd. Door enkele bedrijven is dit expliciet genoemd als groot verschil met ophokken in 2003 toen het koel voorjaarsweer was.

Stallen met overdekte uitloop of wintergarten hadden de minste problemen met het stalklimaat. Een aantal bedrijven heeft de uitloopgaten of uitloopdeuren voorzien van gaas zodat dezen toch open konden blijven in een poging meer ventilatie te bewerkstelligen. Op de bedrijven waar de situatie voor stalklimaat na ophokken was verslechterd, daalde de totaalscore van gemiddeld 8,0 naar 5,9. Enkele bedrijven vonden de situatie na ophokken zover onder de maat, dat er rapportcijfers van 1 of 2 werden gegeven.

In enkele gevallen is de situatie op punten licht verbeterd. Kippen ruimden soms ongedierte zoals spinnen op, of strooisel bleef schoner of droger omdat kippen geen modder of nattigheid meer naar binnen liepen.

3.6.2 Welzijn en gezondheid

Ook voor diergezondheid en dierenwelzijn is aan de pluimveehouders gevraagd de situatie ná ophokken te vergelijken met de situatie vóór ophokken. In eerste instantie werd gevraagd of de situatie verbeterd of verslechterd was (tabel 7).

Tabel 7. Veranderingen in situatie voor welzijn en gezondheid door ophokken.

Aspecten van welzijn en gezondheid	Aantal bedrijven		
	Situatie verbeterd	Situatie onveranderd	Situatie verslechterd
Onrust	0	37	26
Agressie	1	41	21
Verenpikken	0	35	28
Verenkleed	0	38	25
Verwondingen	0	46	17
Kannibalisme	0	46	17
Uitval	2	47	14
Inwendige parasieten	0	58	5
Uitwendige parasieten	0	54	9
Pootconditie	0	59	4
Ademhaling	0	57	6
Algeheel niveau dierenwelzijn	0	24	39

Op de afzonderlijke aspecten van welzijn gaf tussen de 30 tot 40 % van de bedrijven aan dat de situatie door de ophokplicht was verslechterd. Het algehele niveau van dierenwelzijn werd door 62 % als verslechterd ervaren. Diergezondheid (uitval, parasieten, pootconditie en ademhaling) werd door het merendeel van de bedrijven als onveranderd ervaren.

De gemiddelde scores door de bedrijven waar de situatie voor een bepaald aspect verslechterd was, worden weergegeven in tabel 8.

Tabel 8. Gemiddelde scores voor welzijn en gezondheid door bedrijven waar de situatie verslechterd was.

Aspecten van welzijn en gezondheid	Gemiddelde waardering (rapportcijfer)	
	Voor ophokken	Na ophokken
Onrust	8.3	5.2
Agressie	8.1	5.0
Verenpikken	7.9	5.5
Verenkleed	8.4	5.9
Verwondingen	8.7	5.9
Kannibalisme	8.7	5.6
Uitval	8.3	5.8
Inwendige parasieten	8.6	6.0
Uitwendige parasieten	8.9	5.0
Pootconditie	9.2	5.8
Ademhaling	7.8	5.2
Algeheel niveau dierenwelzijn	8.6	5.5

Zoals blijkt uit beide tabellen vond men op 39 bedrijven dat het niveau van het dierenwelzijn was verslechterd door het ophokken, waarbij het waarderingcijfer van gemiddeld 8,6 daalde naar een 5,5. Dertien bedrijven vonden het niveau van dierenwelzijn in hun koppel na ophokken echt onvoldoende en in 3 gevallen werd zelfs het rapportcijfer 1 gegeven. Bij de bedrijven die een onvoldoende gaven na ophokken zaten zowel kleine als heel grote bedrijven.

Op het gebied van onrust/agressie/verenpikken is de situatie op ca. 40% van de bedrijven verslechterd, en wel in zodanige mate dat op bijna de helft daarvan de situatie een maand na ophokken als 'onvoldoende' wordt gekenmerkt. Op ruim een kwart van de bedrijven zijn verwondingen, kannibalisme en uitval toegenomen, en op de helft daarvan scoort de situatie na ophokken een onvoldoende. Meer uitval door kannibalisme kwam op 12 bedrijven voor. Meestal betrof dit enkele dieren extra uitval per week, maar ook kwam op een zeer groot bedrijf een toename van 20 naar 120 dieren per week voor. Uitval om andere redenen was op zeven bedrijven toegenomen en was in de meeste gevallen te wijten aan de warmte in de stallen, of door gedrang voor het gaas van de uitloopgaten.

Op bedrijven met hanen tussen het koppel speelde agressie zoals hanengedrag en territoriumdrang volgens pluimveehouders een rol, iets dat met uitloop veel minder een probleem was. Eén bedrijf meldde minder agressie binnen het koppel hennen, dat volgens de pluimveehouder het gevolg zou zijn van minder rode kammen door minder zonlicht.

Gezondheidsproblemen zoals genoemd in de tabel zijn op ca. 10% van de bedrijven toegenomen, en ook daar vindt ongeveer de helft van die bedrijven de situatie onvoldoende na ophokken. Het aantal bedrijven met gezondheidsproblemen na ophokken is daarmee gering; de problemen die zich voordoen zijn veelal met parasitaire infecties (o.a. bloedluis) en ademhaling. Als oorzaak voor de ademhalingsproblemen werd het uitzonderlijk warme najaarsweer in combinatie met een toename van stof in de stallen aangegeven. Er waren veel verschillen tussen bedrijven in de scores na ophokken, variërend van een 8 of 9 tot een 1 of 2. Bedacht moet worden dat het veelal dezelfde bedrijven zijn die op meerdere aspecten te kampen hebben met problemen. Enkele bedrijven, voornamelijk met minder dan 1000 hennen, hadden te maken met grote problemen met agressie en onderlinge pikkerij. Anderzijds zijn er ook veel bedrijven die nauwelijks of geen problemen van het ophokken hebben ondervonden; dit betrof vaak de middelgrote tot grote bedrijven.

3.7 Eiproductie en eikwaliteit

Acht pluimveehouders gaven aan dat het leggerpercentage in het koppel relatief snel achteruit was gegaan, en wel van gemiddeld 82% vóór ophokken naar 76% na ophokken. In een enkel geval bedroeg dit zelfs een daling van 10%. Vier van deze bedrijven hadden minder dan 500 kippen. Twee bedrijven meldden dat het leggerpercentage vooral in de eerste weken na ophokken flink was gedaald, maar dat zich dat later grotendeels had hersteld. Op 5 bedrijven was het leggerpercentage 1 à 2% gestegen na ophokken. Dit waren bedrijven met 500 tot 5000 kippen. Op alle andere bedrijven was er volgens opgave van de pluimveehouder geen verschil in leggerpercentage merkbaar, anders dan een lichte daling als gevolg van ouder wordende kippen. Tussen het begin van de ophokplicht en de enquête zat immers een termijn van ongeveer een maand.

Vijf bedrijven gaven aan dat ze wat zwaardere eieren hadden, en daarvan waren er 3 bedrijven die wat meer te zware eieren boven de grens van 68 gram hadden. Enkele bedrijven gaven aan dat het eigewicht pas recentelijk aan het toenemen was, mogelijk als gevolg van extra voeropname uit verveling. Op de andere bedrijven was er geen verschil in eigewicht geconstateerd, behoudens één bedrijf waar te zware eieren juist minder voorkwamen.

Negen bedrijven hadden meer last van vuile eieren, en één bedrijf had juist minder vuile eieren. Toename in vuiligheid was bijvoorbeeld te wijten aan bloedspetters (vanwege verwondingen door pikkerij), meer eieren buiten de nesten, toegenomen vluchtgedrag van kippen in de legnesten, en meer mest aan de eieren via vuile poten en vuil strooisel. Op een enkel bedrijf was het aantal eieren dat te stoffig was enorm toegenomen. Vier bedrijven hadden te kampen met een flinke toename in grondeieren. Anderzijds was er één bedrijf dat vóór het ophokken veel eieren in de uitloop had, maar nu niet meer. Op 4 bedrijven kwamen er wat meer breukeieren voor; dit was kort na ophokken een groter probleem dat later. Tot slot meldden enkele bedrijven een meer egale schaal kleur vanwege het binnen houden van de kippen.

Samenvattend kan gesteld worden dat op verreweg de meeste bedrijven zich weinig problemen met eiproductie en eikwaliteit hebben voorgedaan. Op de bedrijven waar een verslechtering was opgetreden, was dit in de eerste weken na ophokken meestal van ergere aard dan later.

3.8 Bedrijfskosten

In de enquête is gevraagd of er extra kosten of besparingen zijn opgetreden door het ophokken. De voerkosten bleken op 22 bedrijven te zijn gestegen, maar niet altijd hadden pluimveehouders inzicht in de bedragen die daar bij hoorden. Er zijn percentages genoemd van 2 tot 20% hogere voerkosten, of bijvoorbeeld bedragen van €20/dag extra voor bedrijven met ca. 5000 hennen. Bij één groot bedrijf waren de voerkosten iets gedaald.

De kosten voor strooisel zijn op 29 bedrijven gestegen. Dit houdt verband met de eerder gemelde toename in strooiselgebruik. Stro is een vrij goedkoop product, zodat de extra kosten over het algemeen meevielen. Wel is er veel verschil tussen bedrijven, afhankelijk van aankoop van stro of eigen beschikbaarheid door graanteelt.

De benodigde arbeid voor het pluimvee was op 35 bedrijven gestegen, en op 3 bedrijven iets gedaald. Dit laatste kwam bijvoorbeeld door minder eieren in de uitloop of het wegvallen van controles van omheiningen. De toegenomen arbeid varieerde sterk over bedrijven, van een kwartier/dag tot een extreem geval van 8 uur/dag extra. Op de bedrijven met een toename in arbeid was er gemiddeld 1,4 uur extra per dag nodig. Gemiddeld over alle bedrijven was er bijna 1 uur/dag extra nodig voor de verzorging van de kippen. Extra arbeid was vooral nodig voor extra controles op pikkerij en uitval, en om vaker strooisel, granen en ruwvoer te geven.

Negen bedrijven hadden te maken met extra kosten voor het maaien van de uitloop. Op bedrijven met herkauwers namen deze dieren het kort houden van de uitloop voor hun rekening.

Tien bedrijven hadden extra kosten gemaakt voor aanpassingen aan stallen of uitloop. Dit varieerde van enkele uren arbeid of enkele honderden euro's tot 2 dagen werk of €3000,= aan investeringen. Dit laatste geval betrof een bedrijf waar investeringen gedaan werden in de stal opdat het verspreiden van ruwvoer gemechaniseerd kon worden.

3.9 Afzet van eieren

In de gevallen waar pluimveehouders aan eier-pakstations leveren, wordt er vaak per legronde met contracten gewerkt voor zowel afzet als prijs. Uit de enquête bleek dat de ophokmaatregel daar op korte termijn geen invloed op had. Mede daardoor bleek dat de afzet voor slechts één bedrijf nadelige was beïnvloed door de ophokplicht in de zin dat er geen afzet meer was. Volgens dat bedrijf had de afnemer minder biologische eieren nodig omdat consumenten minder biologische eieren waren gaan kopen vanwege de ophokplicht. Bij bedrijven met huisverkoop of boerderijwinkels waren er (nog) nauwelijks nadelige gevolgen voor de afzet merkbaar.

Ook in de nabije toekomst verwachtten 29 bedrijven weinig tot geen nadelige gevolgen van de ophokplicht voor de afzet van hun biologische eieren. Daarentegen voorzagen 28 pluimveehouders een verslechtering van afzet o.a. vanwege aantasting van het biologische imago of minder vertrouwen van de consument. Elf bedrijven gaven aan nog onzeker te zijn over de gevolgen van de ophokplicht voor hun afzet, waarbij o.a. de onduidelijke vogelgriepsituatie in Duitsland en eventuele maatregelen van de Duitse controle-instantie KAT een rol speelden.

Indien eieren door de ophokplicht hun biologische status zouden verliezen zou er op veel bedrijven sprake zijn van een forse inkomstenderving, zodanig dat de biologische pluimveehouderij niet meer lonend zou zijn. Bedrijven gaven aan de eieren dan als scharrelei te moeten verkopen. De opbrengstprijs voor scharreleieren lag rond de 4 cent/ei, terwijl de opbrengstprijs voor een biologisch of biologisch-dynamisch ei ruwweg tussen 10 en 15 cent lag, afhankelijk van het afzetkanaal. Tussen bedrijven waren er aanzienlijke verschillen in de geschatte prijsdaling, variërend van 5 tot 12 cent/ei. Voor een gemiddeld biologisch bedrijf met 9000 hennen en een gemiddelde prijsdaling van 8 cent/ei zou dit een opbrengstderiving betekenen van ca. €600/dag. Kleinere bedrijven met boerderijverkoop verwachtten veelal dat klanten voor de oude prijs eieren zouden blijven kopen.

Enkele van de maatregelen die pluimveehouders in geval van verlies van biologische status van plan waren te nemen zijn:

• Overstappen op scharrel, overstappen naar gangbaar voer	14 bedrijven
• Tijdelijk stoppen met de biologische legkippen	13 bedrijven
• Weer buitenuitloop geven ondanks ophokplicht (blijven biologisch)	11 bedrijven
• Overdekte uitloop maken (blijven biologisch)	2 bedrijven

3.10 Bedrijfsplannen

Een groot aantal bedrijven heeft aangegeven dat ze al plannen had om de bedrijfsvoering te veranderen. Twintig bedrijven hadden namelijk vervanging van legkoppels gepland, en 14 bedrijven hadden plannen voor bedrijfsuitbreiding.

Vanwege de ophokplicht hebben 4 bedrijven de plannen voor vervanging veranderd: 2 maal werd van vervanging afgezien, 1 maal is de vervanging uitgesteld tot na afloop van de ophokplicht, en in 1 geval zijn de kippen vervroegd afgevoerd. Twee bedrijven hebben de plannen voor uitbreiding (voorlopig) stopgezet vanwege de ophokplicht, en 1 bedrijf twijfelde daar nog over. In enkele gevallen waren de nieuwe hennen al besteld, of was de nieuwbouw/verbouwing al aanbesteed, en kon dit niet meer worden gewijzigd.

Er was één bedrijf dat plannen had om het aantal hennen te verminderen, en deze plannen zijn door de ophokplicht niet veranderd.

Niet volgens plan maar vanwege de ophokplicht zijn er 2 bedrijven met ca. 2000 hennen die hun commerciële tak met legpluimvee hebben beëindigd (zie ook paragraaf 3.1). Twee andere bedrijven met ca. 100 hennen hebben vanwege de ophokplicht besloten hun koppel voorgoed in te krimpen om ze tijdens eventuele ophokverplichtingen in de toekomst met minder problemen binnen te kunnen houden.

Voor 4 bedrijven was de ophokplicht reden om serieus te overwegen om met de biologische hennen te stoppen. Deze bedrijven houden gemiddeld 5600 hennen (min. 4000, max. 7000), en de pluimveetak maakt voor 20 tot 90% deel uit van de totale bedrijfsactiviteiten.

In de categorie van kleine pluimveebedrijven valt een aanzienlijk aantal zorgboerderijen. Voor deze bedrijven is de pluimveetak landbouwkundig gezien meestal maar een klein onderdeel van het hele bedrijfsgebeuren,

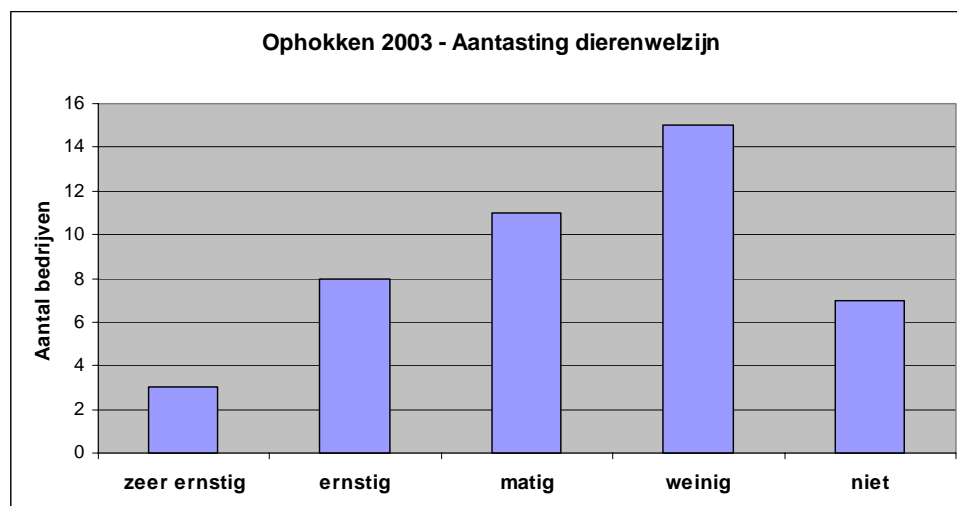
maar voor het aanbod aan activiteiten voor zorgcliënten vaak een heel belangrijke. Het stopzetten van de pluimveeactiviteiten is daarom voor deze bedrijven vaak niet een reële optie.

3.11 Ervaringen met ophokken in 2003

Tijdens de uitbraak van vogelgriep in 2003 hebben 45 van de deelnemende bedrijven ervaringen opgedaan met ophokken (gem. 4900 hennen op deze bedrijven destijds, min. 60, max. 12.000). Op 10 van deze bedrijven waren de kippen in eerste instantie opgehokt, maar later alsnog geruimd. Daarnaast waren er 2 bedrijven waar de kippen zonder eerst te zijn opgehokt direct zijn geruimd, en was er één bedrijf dat de kippen destijds heeft geslacht om ze niet te hoeven ophokken.

Zoals eerder genoemd was er één bedrijf dat vanwege dramatische ervaringen met ophokken in 2003, bij aanvang van de huidige ophokplicht de pluimveehouderijtak op het bedrijf heeft beëindigd.

De pluimveehouders die ervaringen hadden met het ophokken van hun pluimvee in 2003, zijn gevraagd in welke mate men vond dat het dierenwelzijn destijds werd geschaad door ophokken (figuur 4).

Figuur 4. Mening over de mate van aantasting dierenwelzijn tijdens ophokken in 2003 (n=45).

Op de meerderheid van de bedrijven vond men dat het ophokken in geringe mate het welzijn van de kippen had aangetast. Niettemin waren er toch ook 11 bedrijven waar men het ophokken destijds als ernstig tot zeer ernstig voor het dierenwelzijn heeft ervaren.

Op een aantal van de huidige bedrijven is er gebruik gemaakt van ervaringen die zijn opgedaan in 2003. Daarbij werden o.a. de volgende punten genoemd:

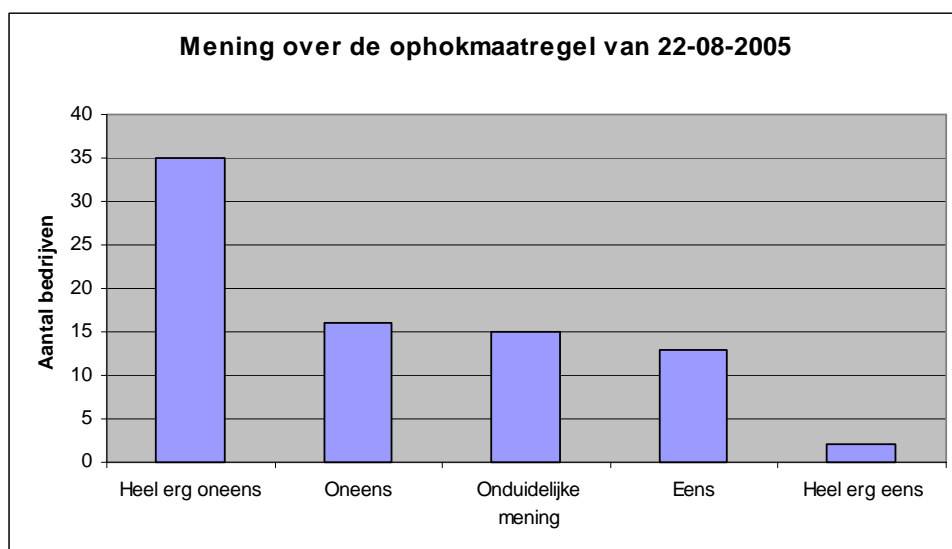
- Geleidelijk aan steeds minder uitloop geven
- Extra stellingen in stal maken voor meer leefruimte
- In 1e week van ophokken heel veel in stal aanwezig zijn en aandacht geven
- Meer afleidingsmateriaal / speeltjes geven
- Extra graan strooien, ruwvoer strooien, meer variatie in het voer aanbrenge
- Rust en afleiding geven, ook buiten rond de stallen voor rust zorgen
- Bedrijfshygiëne optimaliseren om besmetting buiten de deur te houden

Verder werd genoemd dat er veel verschil kan zitten in koppels leghennen op het gebied van pikken, onrust en stressgevoeligheid. Ook de leeftijd van hennen zou hierbij een rol spelen, waarbij een ouder koppel rustiger zou zijn. Bij koud voorjaarsweer (2003) zou ophokken makkelijker gaan dan bij warm zomerweer (2005), omdat de kippen dan uit zichzelf al vaker binnen blijven of door de boer vanwege regen binnen worden gehouden. In enkele gevallen was een wintergarten als semi-uitloop erg goed bevallen.

3.12 Mening over ophokmaatregel

Aan de pluimveehouders is tijdens de enquête (eind september 2005) gevraagd of ze het eens waren met de ophokmaatregel zoals die op 22 augustus 2005 was ingegaan.

Bijna de helft van de bedrijven (35 van de 81 die de vraag hadden beantwoord) bleek het grondig oneens te zijn met de verplichting tot het ophokken van pluimvee. Twee bedrijven vonden het een uitstekende maatregel (figuur 5).

Figuur 5. De mate waarin biologische pluimveehouders het eens waren met de ophokmaatregel van 22-08-2005.

In tabel 9 wordt een overzicht gegeven van de verdere suggesties en opmerkingen die pluimveehouders hadden in verband met de ophokmaatregel. Deelnemers waren vrij om meerdere opmerkingen per bedrijf te maken.

Tabel 9. Mening, suggesties en opmerkingen over de ophokmaatregel van 22-08-2005.

Aanvullende mening over ophokmaatregel	Aantal bedrijven
Belachelijk / absurd / onzinnige maatregel op deze manier	23
Alles of niets, ook hobbykippen, fazanten, struisvogels, eenden, dierentuinen e.d.	14
Goederen- en personenvervoer van/naar Rusland en binnen Nederland is groter gevaar	11
Vogelgriep is ook erg - je moet daar wel wat tegen doen	11
Belang van politiek en reguliere sector lijkt voorop te staan	11
Risico van trekvogel is onduidelijkheid en/of ongeloofwaardig	10
Ophokken alleen zinvol als er werkelijk heel veel risico is; nu niet het geval	9
Ophokken alleen zinvol als heel EU meedoet	7
Biologische kip hoort buiten, en heeft veel meer weerstand	6
Ernst van risico moeilijk in te schatten t.o.v. ernst van de ophokmaatregel	5
Netten spannen is onzin, dat houdt geen virus tegen	5
Teveel paniekvoetbal, evenwichtiger aanpak nodig, meer onderzoek nodig	5
Media benadrukken de ophokproblemen te veel en doet daarmee schade aan sector	5
Goede zaak, verplichting tegenover samenleving en hele pluimveesector	4
Betere monitoring op bedrijven / meer aandacht voor ontsmetting op bedrijven	4
Alle andere aspecten dan uitloop blijven gelden voor biologische kip; eieren blijven biologisch	3
Compensatie/vergoeding nodig voor extra kosten en/of inkomstenderving	3
Bied vrije keuze voor ophokken of vaccineren	3

Vervolg tabel 9.

Aanvullende mening over ophokmaatregel	Aantal bedrijven
Schade aan biologisch imago is ernstiger dan nadelen op korte termijn	2
Meer overleg nodig met biologische sector bij opstellen regels	2
Is excuus om de biologische pluimveesector te elimineren	2
Als dit vaker voorkomt, dan overwegen om wintergarten of overdekte uitloop te bouwen	2
Regels moeten duidelijker	1
Biologische sector moet zich niet afzetten tegen regulier	1
Onzekerheid over status ei na afloop van 6-weken termijn is uiterst vervelend	1
Ophokmaatregel is hopelijk een rem op de te snelle groei van de biologische pluimveesector	1
Bang dat ophokken wederkerige maatregel wordt; wanneer komen kippen dan nog buiten	1
In overleg met SKAL biologisch houderijsysteem ontwerpen met 'binnen' uitloop	1
Als dit vaker voorkomt, dan moet SKAL de norm voor hokdichtheid verlagen	1
Ophokken is niet uit te leggen aan de zorgcliënten	1
Veel ellende in het hok, doet dit nooit meer	1
Ophokken kan als de kippen gewend zijn regelmatig binnen te zitten	1
Ophokken kan niet als de kippen niet gewend zijn binnen te zitten	1
Op biologisch-dynamisch bedrijf staat dier centraal, en niet het economische belang	1
Op biologisch-dynamisch bedrijf lopen er ook hanen bij, ophokken zou veel ellende geven	1

Tot slot vonden de meeste pluimveehouders dat de maatregel te vroeg of zelfs veel te vroeg was ingegaan en dat de maatregel te lang duurde. De ophokmaatregel was ingegaan op 22 augustus 2005, en op het moment van de enquête zou de maatregel voorlopig tot 1 januari 2006 van kracht blijven.

4 Discussie en conclusies

Het instellen van een ophokplicht voor commercieel gehouden biologisch pluimvee heeft dankzij de inzet van de pluimveehouders om de binnen zittende kippen zoveel mogelijk afleiding te bieden, op een paar bedrijven na, niet geleid tot ernstige problemen.

Vanaf het begin van het instellen van de ophokplicht is er grote onduidelijkheid geweest over de term "commercieel" gehouden pluimvee. In het legkippenbesluit is een artikel opgenomen waarin vermeld staat dat dit besluit pas van toepassing is voor bedrijven die meer dan 350 kippen hebben. Dit zou ook vertaald kunnen worden dat de wet een pluimveehouder die minder dan 350 dieren heeft, ziet als hobby pluimveehouder. Veel biologische bedrijven met een klein koppel kippen zijn ervan uitgegaan dat ze tot de niet-commerciële groep pluimveehouders gerekend werden. Daarom hebben zij vaak geen gevolg gegeven aan de ophokplicht. Bij dit soort bedrijven is het houden van leghennen vaak een nevenactiviteit, die dankzij een geringe financiële bijdrage aan SKAL als biologisch gecertificeerd kan worden en daardoor ook een bijdrage levert aan het "biologische" imago van het bedrijf. Hoewel de eieren wel verkocht worden, is deze verkoop nauwelijks renderend en wordt dan ook niet als commercieel ervaren. Ook veel biologische zorgboerderijen hebben een klein koppel kippen, waarbij het verzamelen en inpakken van de eieren behoren tot de werkzaamheden van hun zorgcliënten en waarbij het legpluimvee dus gezien wordt als zorgtaak in plaats van een economische activiteit. De discussie over commercieel of hobbymatig gehouden pluimvee is gelukkig intussen door de actualiteit achterhaald en de ophokplicht is meer toegespitst op gebieden waar een risico voor contact met watervogels heerst, waarbij nu ook hobbymatig gehouden pluimvee aan de ophokplicht moet voldoen.

Vooraf voor kleine koppels pluimvee die tot nu toe gewend waren buiten te komen kan een abrupte ophokplicht wel nadelig uitpakken voor het welzijn, dit in tegenstelling tot grote koppels. Bij de grote professionele biologische legpluimveebedrijven worden de luiken vaak pas aan het eind van de ochtend geopend, terwijl bij kleine koppels de uitgang vaak permanent open staat. Daarnaast blijkt uit observaties van pluimveehouders en uit wetenschappelijk onderzoek, dat hennen uit grote koppels sowieso al het merendeel van de dag binnen blijven scharrelen. De oorzaak voor de voorkeur van hennen uit grote koppels voor de binnenruimte is nog niet duidelijk. Een aspect dat een rol zou kunnen spelen is dat de totale

binnenruimte bij kleine koppels veel kleiner is dan bij een groot koppel. Bij de maximaal toegestane koppelgrootte van 3000 leghennen, hebben de hennen bij een dichtheid van 6 hennen per vierkante meter de beschikking over een leefruimte van 500 vierkante meter. Een koppel van 30 kippen mag het daarentegen volgens de regelgeving met een totale leefruimte van 5 vierkante meter doen. Nader onderzoek naar de voorkeur van kippen voor de binnen- of buitenruimte is wenselijk.

Van de geënquêteerde biologische pluimveehouders is de ophokplicht voor 4 bedrijven aanleiding geweest om met biologisch legpluimvee te stoppen en nog eens 4 bedrijven overwogen datzelfde te doen. Veel pluimveehouders (62 %) gaven aan dat de welzijnssituatie van hun kippen door het ophokken verslechterd was. Op enkele bedrijven na, zijn er dankzij de inrichting van de binnenruimte en het aanbieden van afleidingsmateriaal geen onoverkomelijke knelpunten geconstateerd. Desalniettemin deden zich op individuele bedrijven in enkele gevallen toch serieuze knelpunten voor. Dit betrof dan aanzienlijke onrust, agressie of uitval binnen het koppel leghennen. Belangrijkste maatregel om meer afleiding te geven was het extra gebruik van stro en het instrooien van graan of ruwvoer. Dit had wel als nadeel dat er veel meer stof in de ruimte kwam, wat op de lange termijn luchtwegproblemen bij de leghennen zou kunnen veroorzaken en voor de pluimveehouder zelf ook ongezond is. Een betere ventilatie zou een oplossing kunnen zijn. Hoewel natuurlijke ventilatie de basis is voor het stalklimaat in de biologische pluimveehouderij staat SKAL een ondersteunende mechanische ventilatie wel toe.

Aangezien het onderzoek naar de welzijnsaspecten van de ophokplicht pas gestart werd nadat de ophokplicht van kracht werd, kon geen objectieve vergelijking van de welzijnsscore van de leghennen voor en na het ophokken worden onderzocht. Daarom is gekozen voor een enquête onder alle biologische legpluimveehouders in Nederland. Dit geeft natuurlijk een subjectief beeld, waarbij de resultaten zich vooral toespitsen op de grotere bedrijven, aangezien de kleine bedrijven veelal niet aan de ophokplicht hebben meegedaan.

Naast de welzijnsaspecten is gekeken naar de bedrijfseconomische gevolgen. Weinig bedrijven hebben gehoor gegeven aan de optie om een deel van de uitloop te overdekken, zodat slechts een enkeling hier dus geld aan heeft uitgegeven. De extra arbeidsinzet en de aankoop van extra strooisel werden wel als extra onkostenposten gezien doch in het algemeen niet als knelpunt aangemerkt. Op enkele bedrijven deden zich toch serieuze problemen voor. Dit betrof bijvoorbeeld aanzienlijke investeringskosten, extra voerkosten, daling in legpercentage, of toename in benodigde arbeid. De in het begin van de ophokplicht genoemde toename van zware eieren bleek mee te vallen. Over het algemeen waren er geen duidelijke effecten van de ophokplicht op legpercentage of eikwaliteit. Wel vond men de eikleur na het ophokken egalier, wat vooral veroorzaakt kan zijn door opname van voer met méér dezelfde samenstelling. Veel van de bedrijven gaf wel aan dat door de media-aandacht rond het ophokken het imago van het biologische ei een ernstige deuk heeft opgelopen hetgeen de afzet en toekomstige groei van de sector ernstig kan benadelen.

Conclusie is dat de ophokplicht die op 22 augustus van dit jaar werd ingesteld op de korte termijn over het algemeen niet geleid heeft tot grote knelpunten op het gebied van dierenwelzijn, productkwaliteit of bedrijfseconomische resultaten. Op de lange termijn zou de ophokplicht schade toe kunnen brengen aan het imago van het biologische ei waardoor het bedrijfseconomisch perspectief voor deze sector ongunstig uitpakt.

5 Literatuur

Bubier, N. E. and R.H. Bradshaw (1998): Movement of flocks of laying hens in and out of the hen house in four free-range systems. *Brit. Poultry Sci.* 39: 5-18.

Elbe, U, A. Roß, G. Steffens, H. Van den Weghe, and C. Winckler, 2005. Organic layers in large flocks: use of the outdoor run and accumulation of nutrients in the soil. *Organic Eprints*. <http://orgprints.org/3842/>

Werf, Joop van der en Aize Kijlstra (2005). Afzet biologische ei anno 2005: een (Duits) eitje. <http://www.biofoon.nl/biobieb/pdf/AfzetBiologischEI.pdf>

Zeltner, E., Hirt, H., 2003. Effect of artificial structuring on the use of laying hen runs in a free-range system. *British Poultry Science*, 44, 533 – 537.